



Volume 2, Issue 5, 2023

The Application of Legal Technology and its Effects on Iranian Judicial System

Raheleh Rahimi¹, Akram Tajik*², Zahra Tajari Moazeni³, Ali Akbar Esmacili³

1. Ph.D Student, Department of Criminal Law and Criminology, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Law, Azadshahr Branch, Islamic Azad University, Azadshahr, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 75-84

Corresponding Author's Info

ORCID: 0009-0000-7950-9819

TELL: +981735722223

Email: akram.tajik@iau.ac.ir

Article history:

Received: 10 Dec 2022

Revised: 25 Jan 2023

Accepted: 16 Feb 2023

Published online: 20 Feb 2023

Keywords:

Legal Technology, Judicial Policy, Judiciary.

ABSTRACT

Today, the importance of information technology in order to increase the speed and accuracy of various activities of organizations and as a result to increase their productivity is clearly defined. Judiciary is one of the organizations that has made the provision of electronic services the basis of services in order to increase the speed and ease of judicial services, with the minimum physical presence of citizens and to prevent the delay of proceedings. This research with a descriptive and analytical method and with the aim of investigating the impact and role of technology in the judicial policies of the country seeks to increase the speed, accuracy, efficiency and security in the provision of legal and judicial services and the realization of a comprehensive electronic judicial system. The results show that the Judiciary is obliged to develop the electronic information and communication of the Judiciary, centers and related organizations, to complete and update the data and information of the National Judiciary Data Center and to develop the services of this center and fully establish the National Justice Network. Combining the judicial system and justice system with information and communication technology in substantive and formative issues, not only provides cost and performance management, but also helps to develop quality standards and provides various benefits.



This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Rahimi, R; Tajk, A; Tajari Moazeni, Z & Esmacili, AA (2023). "The Application of Legal Technology and its Effects on Iranian Judicial System". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 2(5): 75-84.



دوره دوم، شماره پنجم، اسفند ۱۴۰۱

کاربرد فناوری حقوقی و تأثیرات ناشی از آن در نظام قضایی ایران

راحله رحیمی^۱، اکرم تاجیک^{۲*}، زهرا تجری مؤذنی^۳، علی اکبر اسماعیلی^۴

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.

۲. استادیار، گروه حقوق، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.

چکیده

امروزه اهمیت فناوری اطلاعات به‌منظور افزایش سرعت و دقت فعالیت‌های مختلف سازمان‌ها و در نتیجه بالا بردن بهره‌وری آن‌ها به‌روشنی مشخص شده است. قوه قضاییه از جمله سازمان‌هایی است که برای افزایش سرعت و سهولت انجام خدمات قضایی، با حداقل حضور فیزیکی شهروندان و جلوگیری از اطاله دادرسی، ارائه خدمات به‌صورت الکترونیکی را مبنای خدمات قرار داده است. این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی و با هدف بررسی تأثیر و نقش فناوری در سیاست‌های کلان قضایی کشور به دنبال افزایش سرعت، صحت، کارایی و امنیت در ارائه خدمات حقوقی و قضائی و تحقق نظام جامع دادرسی الکترونیک است. نتایج نشان می‌دهد قوه قضائیه مکلف است برای توسعه الکترونیک اطلاعات و ارتباطات قوه قضائیه، مراکز و سازمان‌های وابسته، نسبت به تکمیل و روزآمد کردن داده‌ها و اطلاعات مرکز ملی داده‌های قوه قضائیه و توسعه خدمات این مرکز و استقرار کامل شبکه ملی عدالت اقدام کند. ترکیب نظام قضایی و دادگستری با فناوری اطلاعات و ارتباطات چه در مباحث ماهوی و چه در قواعد شکلی، نه‌تنها موجبات مدیریت عملکرد و هزینه را فراهم می‌کند، بلکه به تدوین استانداردهای کیفیت نیز کمک می‌کند و مزایای مختلفی را به‌دنبال دارد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۷۵-۸۴

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۹۸۱۹-۷۹۵۰-۰۰۲-۰۰۹

تلفن: +۹۸۱۷۳۵۷۲۲۲۲۳

ایمیل: akram.tajik@iau.ac.ir

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۱۹

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۱۱/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۲/۰۱

واژگان کلیدی:

فناوری حقوقی، سیاست قضایی، قوه قضاییه.



مقدمه

با توسعه فناوری در اواخر سده بیستم و اوایل سده بیست و یکم و همچنین ایجاد فضای مجازی، پیشرفت‌های متعددی در افزایش رفاه و آسایش اجتماعی بشر ایجاد شده است، به‌طوری‌که بیشتر فعالیت‌های روزمره افراد و سازمان‌ها با کاهش هزینه‌ها به این فضا منتقل شده است. بی‌گمان این موضوع تأثیر قابل توجهی بر دستگاه قضایی دارد. در کشور ما طرح مباحث فناوری در سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری مسبوق به سابقه می‌باشد. از جمله قوانینی که می‌توان به‌عنوان اولین قانون‌ها در حوزه توجه به مباحث فناوری به آن اشاره کرد، قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ و موادی از قانون ارتقاء نظام سلامت اداری در سال ۱۳۹۰ است. تحول اساسی در قوه قضاییه با توجه به مباحث فناوری از سال ۱۳۸۸ رخ داده و دامنه آن کم‌کم به حوزه قوانین تسری پیدا کرده است. ملموس‌ترین قانون در این زمینه قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ می‌باشد که از مواد ۶۴۹ به بعد دادرسی الکترونیکی پذیرفته شده است و در مواد ۱۷۵ و ۱۷۶ قانون مذکور به ابلاغ و احضار الکترونیک نیز اشاره شده است. تبدیل نحوه ابلاغ احضاریه یا اخطاریه فیزیکی به الکترونیکی یا استفاده از سیستم‌های الکترونیکی برای برگزاری محاکمات درحالی که قاضی و طرفین در مکان‌های مختلف مستقر هستند، یا پیش‌بینی ارتکاب جرم با استفاده از رایانه و تغییرات ایجاد شده در عنصر مادی جرم از نمونه‌هایی است، که ایجاب می‌کند سیاست‌گذار برای رسیدن به اجرای عدالت، از طرق مختلف استفاده نموده و از پیشرفت‌های موجود بی‌ بهره نماند.

۱- مفهوم فناوری حقوقی

فناوری عبارت است از نظم و سامانی که انسان با به‌کارگیری دانش و ابتکار خود به اشیاء می‌دهد تا آسان‌تر و سریع‌تر به هدف‌های خود برسد. حقوق فناوری مجموعه قواعد و مقرراتی است که بر این جریان حکومت می‌کند. زندگی در گذشته آسان و ساده بود به همین میزان هم به‌کارگیری ابزار

توسط آدمیان صورت ابتدایی داشت. اما با گذشت زمان و پیچیده‌تر شدن زندگی و نیازهای انسان استفاده از طبیعت هم پیچیده‌تر شد. امتیاز آدمی آن است که به مدد دانش و ابتکاری که خداوند در وجود او به ودیعه نهاده است می‌تواند اشیاء را با یکدیگر ترکیب کند و از آن‌ها به شیوه‌های بهتر استفاده کند، اما این نظم و سامان جدید اشیاء طبیعتاً آثار و پیامدهایی دارد و در برخی مفاهیم کلیدی از جمله مباحث حقوقی باید ضابطه‌مند شود (مهر افشان، ۱۳۹۰: ۵۸). فناوری حقوقی، استفاده از فناوری و نوآوری جهت تسهیل کلیه امور حقوقی است و با هدف کارآمدی و ارتقاء بهره‌وری در نظام‌های حقوقی دنیا مورد استفاده قرار می‌گیرد.

فناوری حقوقی در سه ساحت می‌تواند تحولات جدی در راستای کارآمدسازی حکمرانی در کشور به ارمغان آورد:

نخست، بازار خدمات حقوقی: بازار خدمات حقوقی از دیرباز یکی از بازارهای مهم و پرمخاطب نظام‌های حقوقی مختلف بوده و از طرفی با توجه به حساسیت‌ها و اقتضائات خاصی که همواره حاکم بر آن بوده، با برخی از وجوه انحصار و محدودیت‌هایی همراه بوده است. این موضوع موجب شده تا اولاً خدمات حقوقی به چند نوع خاص مانند وکالت محدود شده، ثانیاً دست بسیاری از فعالان و متخصصین حوزه حقوق از منافع آن کوتاه شود و همچنین خدمات ارائه شده در این بازار، به‌عنوان خدمات گران‌قیمت تلقی گردد. به گواهی آمار و اطلاعات موجود از کشورهای فعال در حوزه فناوری حقوقی، رشد چشم‌گیر فناوری حقوقی در سال‌های اخیر موجب شده تا علاوه بر تسهیل دسترسی مراجعان از حیث سطح دسترسی و قیمت، حجم بازار خدمات حقوقی افزایش یافته و دایره خدمات حقوقی قابل ارائه نیز گسترش یابد. امری که گرچه در ابتدا با نگرانی و مقابله از سوی فعالان سنتی بازار خدمات حقوقی مواجه بوده اما پس از گسترش فناوری حقوقی موجب به‌کارگیری حجم بیشتری از فعالان و متخصصین حوزه حقوق شده است (غنیان، ۱۳۸۷: ۳۳).

علاوه بر ایجاد فرصت‌های بسیار و ارتقای راه‌حل‌ها به افزایش سطح رضایت اجتماعی و تبدیل آن به سرمایه اجتماعی کمک شایانی می‌کند. شناخت این مفهوم به حاکمان این قدرت را می‌دهد تا مردم را در حل مسائل همراه کنند و کشور را در مسیر رشد و توسعه و پیشرفت قرار دهند (خالوئی و آقاعباسی، ۱۴۰۰: ۱۱۸).

۲- تاریخچه فناوری حقوقی در سیاست‌های قضایی

برای نخستین بار کاربرد فناوری حقوقی در قوه قضاییه در دستورالعمل توسعه کاربردی فناوری اطلاعات و ارتباطات در سامانه قضایی کشور و استقرار نرم‌افزار مدیریت پرونده‌های قضایی تبیین و در سیاست‌های قضایی در برنامه‌های توسعه‌ای کشور در برنامه‌های پنج ساله پنجم و ششم کشور بوده است. در سال‌های اخیر و با رشد حوزه‌های فناوری در کشور، شاهد رشد چشم‌گیر به‌کارگیری این فناوری‌ها در عرصه حقوقی نیز بوده‌ایم. دغدغه قوه قضائیه برای به‌کارگیری این فناوری‌ها در افزایش دسترسی به عدالت و همچنین افزایش کیفیت فعالیت‌های دادرسی قضایی در کشور موجب گردید تا دیدار با شرکت‌های دانش‌بنیان و فعالان زیست‌بوم فناوری با موضوع نقش ایشان در حل مسائل قوه قضائیه در اولین ماه‌های فعالیت ریاست وقت قوه قضائیه با شخص ایشان برگزار گردد و پس از آن نیز با تلاش قوه قضائیه و همکاری معاونت علمی ریاست جمهوری پردیس نوآوری‌های حقوقی و قضایی برای حمایت از کسب و کارهای نوپای فعال در زیست‌بوم فناوری‌های حقوقی راه اندازی گردید (گلدوست جویباری و جهان‌دار، ۱۳۹۰: ۳۲). از طرفی راه‌اندازی مرکز نوآوری پژوهشگاه قوه قضائیه با هدف حمایت و توسعه فکری این حوزه، اقدام مثبت دیگری در زیست‌بوم فناوری حقوقی تلقی می‌گردد. مرکز وکلای قوه قضائیه نیز در سال‌های اخیر سعی نموده است با به‌کارگیری فناوری‌های حقوقی مختلفی از جمله در حوزه‌های دستیاری وکلا، در انجام وظایف قانونی، تسهیل فعالیت‌های ایشان در ارتباط با این مرکز، افزایش و ارتقای سطح کیفی وکلا و

دوم، اعمال حقوقی شهروندان: یکی از چالش‌های اصلی شهروندان در زندگی روزمره خود، پیچیدگی‌ها و مشکلات برخاسته از عدم آگاهی نسبت به حقوق خود و مقررات حاکم بر زندگیشان است. امری که می‌توان آن را در عوامل مختلفی از جمله غیرقابل فهم بودن و پیچیدگی متون قانونی، فقدان دسترسی مناسب به هنجارهای حقوقی، فقدان شفافیت لازم در نظام حقوقی حاکم، واهمه مردم از ورود به عرصه سخت حقوق و... ریشه‌یابی نمود. درحالی‌که فناوری حقوقی توانسته محصولاتی را در دسترس شهروندان قرار دهد که نظام هنجاری حاکم بر زندگی شهروندان را ساده و شفاف نموده و دسترسی آنها را تسهیل نماید. تا آنجا که هر شهروندی بتواند از یک مشاور حقوقی همراه برخوردار گردد. نکته جالب اینجا است که بسیاری از مشکلات و عوارض غیرقابل جبران موجود در زندگی برخی شهروندان ناشی از عدم آگاهی از اقتضائات و اطلاعات حقوقی لازم است، لذا این فناوری می‌تواند در مسیر ارتقای دانش شهروندان کمک شایانی نماید.

سوم، اعمال حقوقی حاکمیت: حرکت نظام‌های حقوقی از شیوه حکمرانی مردم‌سالاری مستقیم به مدل‌های غیرمستقیم که به سبب گسترش ذی‌نفعان و جمعیت شهروندان و همچنین وجود محدودیت‌های سخت‌افزاری جلب مشارکت بوده، موجب شده تا بدنه حاکمیت به‌تدریج فربه‌تر شده و نظام‌های حقوقی مختلف برای تأمین مقاصد و مأموریت‌های خود در حوزه‌های مختلف از جمله تقنین، نظارت و قضا ساختارهای متمرکز داخلی خود را گسترش دهند (رستگار، ۱۳۹۹: ۴۴). درحالی‌که فناوری حقوقی بستری را ایجاد نموده تا امکان بهره‌گیری از مشارکت شهروندان در حوزه‌های مختلف به وجود بیاید. به بیان دیگر فناوری حقوقی به‌عنوان یک پدیده نوظهور مسیر جدیدی را پیش‌روی حاکمان قرار داده است که می‌توانند با استفاده از ظرفیت فناوری و بهره‌گیری از دایره همراهان گسترده، به حل مسائل خود بپردازند. این رویکرد مکمل در حل مسأله

هزینه‌های دادرسی، امکان دسترسی آسان و سریع به سوابق قضایی افراد در سراسر کشور، ارتقای سطح امنیت شبکه‌های الکترونیکی و بانک‌های اطلاعاتی در سامانه‌های قضایی، کاهش دادن حجم پرونده‌ها به صورت کاغذی در قوه قضاییه و نظام‌مند ساختن سیستم بایگانی در سامانه قضایی، حذف برخی واسطه‌ها در روند رسیدگی به پرونده‌های قضایی، برخورداری از شناسنامه‌دار شدن حقوقی اشخاص، ساماندهی نظام دسترسی افراد به اسناد و مدارک، استاندارد کردن و ارتقا سطح حفاظت و امنیت فیزیکی اسناد و مدارک و اماکن نگهداری از آن‌ها، نوعی توسعه در سامانه خدمات الکترونیک کشور است (عالی‌پور، ۱۳۹۵: ۷۰). توسعه دادن به زیرساخت‌های مربوط به فناوری اطلاعات و ارتباطات، توسعه آمادگی سازمانی و بهره‌وری از فناوری‌های نوین کاربردی، هوشمندسازی و کارآمدسازی در سیستم قضایی کشور بر پایه به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات، توسعه و ارتقا در آیین دادرسی کیفری از طریق شورای راهبردی الکترونیک، سازماندهی خدمات و آمار و اطلاعات دقیق قضایی از طریق تشکیل مرکز ملی داده‌های قوه قضاییه، ساماندهی اطلاعات و ارتباطات الکترونیکی میان ضابطان و نهاد قضایی، محاکم و سایر اشخاص حقیقی و حقوقی و امکان دسترسی به اطلاعات از طریق شبکه ملی عدالت، توسعه فرایند تقدیم لوایح قضایی به مجلس، اطلاع‌رسانی و پاسخگویی به نهادهای اجتماعی، توسعه فناوری حقوقی در ارتباطات با دولت، مجلس و سایر ارگان‌ها، ارتقای کارایی و اثربخشی و نظارت سازمانی، توسعه ارتباطات آموزشی و پژوهشی با راهاندازی درگاه ملی قوه قضاییه، توسعه آموزش، اصلاح و تنقیح قوانین حقوقی، کارآمدی دسترسی به قوانین، یکپارچه‌سازی در قوانین، حفظ محیط زیست با حذف نسخه‌های کاغذی در پرونده‌ها و مدارک و تبدیل نسخه‌های الکترونیک به جای آنها از جمله دستاوردهای فناوری حقوقی است (عشق‌نژاد، ۱۳۹۰: ۱۳۶).

همچنین افزایش نقش وکلا در ارتقای حقوق عامه به راه‌اندازی، حمایت و یا همکاری با فناوری‌هایی در درون این مرکز و یا خارج آن بپردازد که از این موارد می‌توان به سامانه‌های قانون‌بان، عدالتخانه، مردمنما، بازی دادفر، سامانه‌های وکلا، کارشناسان و کارآموزان و... اشاره نمود (شهریاری، ۱۳۹۳: ۵۶).

در حوزه دادرسی قضایی نیز شاهد به کارگیری فناوری‌های حقوقی در زمینه‌های مختلفی بوده‌ایم. از مراحل ابتدایی، احراز هویت که راه‌اندازی احراز هویت الکترونیک مبتنی بر روش‌های بیومتریک در ماه‌های انتهایی سال ۱۳۹۹ موجب تسهیل دسترسی عمومی به خدمات دادرسی قضایی و حذف مراجعه حضوری به دفاتر خدمات الکترونیک برای دریافت شناسه ثنا گردید، می‌باشد. راه‌اندازی سامانه خودکاربری وکلا و امکان دریافت وکالت الکترونیک را می‌توان یکی از نقاط عطف تحولات اخیر قوه قضائیه دانست. به کارگیری پابند الکترونیک و ابلاغ الکترونیک در سال‌های گذشته و رشد آن با رونمایی از اپلیکیشن عدالت همراه و بسیاری تحولات دیگر از تحولات جدی دادرسی قضایی است که در ادامه نقش این تحولات در تحقق بیشتر دادرسی عادلانه را بررسی خواهیم کرد. از طرف دیگر سند تحول قضایی که به استفاده از فناوری‌های حقوقی برای تحول در انجام وظایف قانونی در تمامی حوزه‌ها چه در فرآیندهای دادرسی قضایی و چه در حوزه‌های حمایت از حقوق عامه تأکید دارد، قابل اشاره است (زرکلام، ۱۳۹۱: ۴۳).

۳- فناوری حقوقی در فرهنگ دادرسی

تغییر در ساختار فرهنگ دادرسی، کمک به رفع اطاله دادرسی و منطقی ساختن زمان در مراحل تحقیق، دادرسی و اجرا، ارتقای کیفیت در مراحل تحقیق و دادرسی و ابقان آرای صادره از محاکم، تشریفات‌زدایی، استفاده از نرم‌افزار به جای ابزارهای سنتی در سیستم قضایی، تسریع در خدمات‌رسانی قضایی، کاهش مراجعه حضوری به دادگاه‌ها، کاهش منازعات مراجعه کنندگان، پیشگیری از انحرافات اداری، کاهش

۴- فناوری حقوقی در توسعه سازمانی مبتنی بر اجرای عدالت

حقوق مانند دیگر مسائل جوامع زاینده تحولات اجتماعی است و باید با آن همگام باشد. در فصول و مواد مختلف قانون برنامه توسعه به وضوح به کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در سیستم قضایی و کاهش زمان رسیدگی و حذف اطاله دادرسی و فرآیند خودکارسازی انجام و اجرای امور اداری اشاره شده است که این مهم از طریق بازمهندسی فرآیندهای کسب و کار که یک ابزار کلیدی حیاتی و قدرتمند در راستای کاربرد فناوری اطلاعات در دادگاه‌ها به عنوان استراتژی برای بقا به کاهش زمان و هزینه دستیابی به نتیجه و به حداکثر رساندن بهره‌وری کارایی و افزایش کیفیت کاری با حفظ خدمات ضروری و اساسی قضایی و کیفری است به مرحله عمل و ظهور می‌رسد (زاده‌حسین علیایی و احمدی، ۱۳۹۷: ۲۴).

با توجه به اینکه اصولاً امر قضا متعلق به حاکمیت است، لذا ضرورت دارد که حکومت با تعیین سیاست‌های کلی در اسناد بالادستی، با روش‌هایی از قبیل تدوین و تصویب قوانین و مقررات مناسب، جلوگیری از اطاله دادرسی و استفاده از مفاهیم جدید فناوری و ابزارهای نوین، به بهبود روش‌ها و فرایندها کمک نمایند. دادرسی الکترونیکی نوعی دادرسی است که در آن کاغذ دیده نمی‌شود و محاکمه‌ها صرفاً به صورت مجازی و از طریق اینترنت صورت می‌گیرد (علی اکبری، ۱۳۹۶: ۷۲). بدین ترتیب که اشخاص دعاوی خود را از یک پایگاه مجازی ارائه و دلایل خود را به آن ضمیمه می‌کنند و پرونده خود را در سامانه ثبت و رسید آن را در اختیار متقاضی قرار می‌دهند. دادخواست و ضامم آن نیز با توجه به محل اقامتگاه مجازی طرف دعوی از طریق (پست الکترونیک یا تلفن همراه) ابلاغ شده و مدعی علیه می‌تواند از طریق اینترنت و به صورت آنلاین به تبادل لوایح بپردازد و دیگر نیازی به حضور در دادگاه ندارند (غفاری الهی کاشانی، ۱۳۹۷: ۹۸). قاضی دادگاه نیز از طریق رایانه دلایل و مستندات طرفین دعوی را بررسی نموده و در صورت نیاز به

تشکیل جلسه، طرفین دعوی را از طریق پست الکترونیکی مطلع و اظهارات طرفین را به شکل مجازی و از طریق ویدیو کنفرانس استماع و در سیستم وارد می‌کنند. تمامی اوراق اعم از اخطاریه‌ها، دادنامه‌ها و اجراییه با ارسال به اقامتگاه مجازی (اجباری یا اختیاری) اصحاب دعوی ابلاغ شده و امکان مشاهده محتویات پرونده از طریق سیستم میسر می‌گردد. همچنین تبادل لوایح دفاعی و اعتراضات توسط اصحاب دعوی و وکلای آنها و کارشناسان به صورت الکترونیکی انجام می‌پذیرد. همچنین در مرحله اجرای احکام نیز مسائلی مانند ابلاغ - حراج و مزایده و توقیف اموال به صورت الکترونیکی انجام می‌پذیرد. چنین دادگاهی به لحاظ استفاده از فناوری ارتباطات عوامل اطاله دادرسی را به کلی از بین برده و زمان دادرسی را به نسبت زیادی کاهش می‌دهد (زبیر، ۱۳۸۳: ۱۱۸).

از دادرسی الکترونیکی به عنوان دادرسی دیجیتال، دادرسی مجازی، دادرسی سایبری و رایانه‌ای هم تعبیر می‌شود. این روند دادرسی توسط اتحادیه اروپا به استفاده از ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی در حیطه دادگستری تعریف شده است. استفاده از فناوری اطلاعات در دستگاه قضایی به هر ترتیب، موجب تسهیل ارائه خدمات به مردم می‌شود. منظور از دادرسی مجازی در حقیقت الکترونیکی شدن انتقال اطلاعاتی است که در شعبات دادگاه وجود دارد و این اطلاعات می‌تواند شامل مستندات، دستورات همچون (قرار یا حکم دادگاه، تصمیم هیأت منصفه، اظهارات شهود و ...) باشد (عبادی، ۱۳۸۵: ۱۸). امروزه برای تسهیل امور قضایی از رایانه کمک گرفته می‌شود. طولانی بودن فرایند رسیدگی به دعاوی و شکایات، موجب نارضایتی عمومی و کاهش اعتماد به دستگاه قضایی و انتظامی، تراکم کار در محاکم قضایی و خستگی عوامل انسانی و کم‌رنگ شدن عدالت و امنیت، کاهش قاطعیت و اقتدار قوه قضاییه و نیز نیروی انتظامی به عنوان عام‌ترین و اصلی‌ترین ضابط این قوه و صرف هزینه‌های سنگین و غیر ضروری گردیده است (عشق‌پور و

LegalTech به استفاده از فناوری، به خصوص فناوری‌های حوزه نرم‌افزار و رایانه برای ارائه خدمات حقوقی گفته می‌شود (چای‌بخش، ۱۳۸۳: ۷۳). شرکت‌های LT معمولاً به استارت‌آپ‌هایی گفته می‌شود که با هدف تخریب بازار موجود و محافظه کار خدمات حقوقی، پایه‌گذاری شده‌اند. حتی ممکن است برخی از استارت‌آپ‌های فناوری حقوقی، ابزار جدیدی برای حل یک مشکل بدون راه حل ارائه دهند؛ ازجمله می‌توان به فناوری‌هایی که برای مقابله با اختلاس، ارتشا، جعل اسناد، عدم شفافیت نهادهای دولتی و عمومی، پولشویی، فرار مالیاتی، تجاوز به حریم و داده‌های شخصی افراد در فضای مجازی و... اشاره کرد. یا اخیراً کشورهای پیشرو مانند ایالات متحده، انگلستان و هلند در بحث بسترسازی ملی به سمت کُدردن قوانین رفته‌اند! (ابراهیمی، ۱۳۷۹: ۱۷۳). فناوری‌های حقوقی همچنین کاربردهای مختلفی در مشاوره و وکالت، مستندسازی و ذخیره داده‌ها، استشهدا هوشمند و گردآوری مدارک مثبت الکترونیکی، مدیریت پرونده‌ها و غیره دارد. امروزه مستندات و شواهد مختلف الکترونیکی از قبیل مکاتبات الکترونیکی، تراکنش‌های مالی بانکی و ارزهای دیجیتال، داده‌های مختلف و جرایم فضای مجازی و امثال آن لزوم نوآوری‌های حقوقی را حتی برای کوتاه‌مدت غیرقابل انکار می‌کند (حبیب‌زاده، ۱۳۹۶: ۴۲).

آنچه امروز زیست‌بوم کارآفرینانه کشور ما با آن بیشتر آشنا شده، خدماتی از قبیل مشاوره‌های آنلاین و رایگان، تنظیم قراردادهای، یافتن وکلا و اختصاص آنها به پرونده‌های مشتریان است که روی پلتفرم‌های حقوقی امکان‌پذیر شده و این فقط پله اول کاربرد فناوری اطلاعات در حقوق است. این عرصه بسیار جای نوآوری دارد چراکه زیرساخت حقوقی مناسب و کارآمد، لازمه فعالیت‌های اجتماعی - اقتصادی مولد یک کشور است و موضوعی بسیار زیربنایی است. به تعبیر دیگر فناوری حقوقی به‌طور کلی دیجیتالی و هوشمندسازی فرایندهای حقوقی را توصیف می‌کند. به گونه‌ای که تمام خدمات حقوقی به‌منظور دستیابی به افزایش

اکبرپور، ۱۳۹۵: ۲۱). فناوری اطلاعات با توجه به ویژگی‌های فنی خود به‌طور محسوس از گردش کاغذ و مستندات کاغذی کاسته و در کشورهای توسعه یافته این فرایند مدت‌ها است که در بانک‌ها و مؤسسات بیمه، مراکز اداری و تجاری خصوصی یا دولتی با بهره‌گیری از فناوری جدید، در تلاش برای کاستن از حجم گردش کاغذ و تبادل اطلاعات به طریق الکترونیکی وجود دارد. بدین ترتیب دادرسی مجازی می‌تواند به‌نحو مؤثری از طولانی شدن پروسه دادرسی بکاهد. انجام هر یک از مراحل دادرسی اگر به‌واسطه ابزارها و امکانات تکنولوژی مانند صفحه نمایش‌گر، ضبط صوت و اینترنت صورت پذیرد، مجازی شدن دادرسی است. استفاده از تکنولوژی و دانش روز به‌منظور سرعت در روند دادرسی بسیار مؤثر است. مثلاً در صورت وجود یک شبکه ملی اطلاع‌رسانی حقوقی، قاضی یک پرونده می‌تواند با کمک یک دستگاه رایانه استعلام نماید و در نتیجه از صرف زمان به مدت چند ماه جلوگیری شود (هاشمی و یوسفی، ۱۳۹۴: ۷۳).

۵- جایگاه فناوری حقوقی در کسب‌وکارهای نوین حقوقی

فناوری حقوقی اصطلاحی است که به‌طور گسترده به فناوری‌ها و نرم‌افزارهای نوآورانه برای ساده‌سازی و ارتقای خدمات حقوقی اطلاق می‌گردد. شرکت‌های فعال در این حوزه در جهان عمدتاً کسب‌وکارهای نوپایی هستند که با هدف تغییر جدی بازار سنتی ارائه خدمات حقوقی تشکیل شده‌اند (معاونت حقوقی و توسعه قضایی، ۱۳۸۵: ۱۲). در ایران با شکل‌گیری و رشد کسب‌وکارهای نوپا، محصولات فناوری حقوقی نیز وارد بازار شدند. به‌طور کلی می‌توان گفت فناوری حقوقی شامل هر ابزار یا روشی است که انسان یا مؤسسه حقوقی یا دولت و نظام قضایی یک کشور به کار می‌گیرد تا چالش‌ها و نیازهای حقوقی یا تبعات حقوقی یک فرایند را برطرف کند (غنیان، ۱۳۸۷: ۱۱۳). این تعریف خیلی موسع و عام است و شاید نتوانیم روی موارد نوآورانه‌تر و خالق ارزش بیشتر تمرکز کنیم. پس اجازه دهید بیشتر در مورد تعریف واکاوی کنیم. به تعبیر امروزی، فناوری حقوقی یا

کارایی و کیفیت و در نتیجه صرفه‌جویی در هزینه‌ها، باید به‌طور فزاینده‌ای به‌طور هوشمند و مبتنی بر فناوری بازطراحی و اجرا شوند. اما به‌طور خاص فناوری حقوقی را متناظر با حقوق عامه می‌توان اینگونه تعریف نمود که فناوری حقوقی بستری است برای توانمندسازی و تقویت ظرفیت همه مردم برای استفاده از حقوق خود. به عبارت دیگر فناوری حقوقی در دنیا ابزاری است که عدالت را از سطح ملت و شهروندان به سمت سطوح بالاتر حکومت هدایت نموده و اصطلاحاً موجب تحقق عدالت مردمی می‌شود. ابزاری که در آن مردم اطمینان دارند قانون فقط محدود به کتاب‌های پیچیده حقوقی یا دادگاه‌ها نیست و می‌تواند برای عموم شهروندان در دسترس و قابل فهم باشد (حبیب‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۱۹).

۶- فناوری حقوقی در سیاست قضایی

قوه قضاییه و به تبع آن دادگستری یکی از ارکان اصلی و مهم نظام سیاسی در هر کشور به‌شمار می‌آید و نقش اصلی را در توسعه و احقاق حقوق فردی اجتماعی و گسترش عدالت بازی می‌کند و در حفظ توازن قوا اهمیت اساسی دارد. رسیدگی به تظلمات، تجاوزها، شکایات و حل و فصل بی‌طرفانه و منصفانه دعاوی از برجسته‌ترین وظایفی است که به عهده این ارگان مهم گذاشته شده است (خزایی، ۱۳۷۶: ۱۲۱). در واقع کارکرد اصلی قوانین رسمی دادرسی سیستم قضایی و کیفری از قبیل دادگاه در جهت تنظیم روابط میان افراد و حل و فصل اختلافات در جامعه، تبیین حد و مرزها، رفع تجاوز متجاوزان، داوری میان انسان‌ها، نشان دادن راه تعالی و کمال و ایجاد نظم، برقراری عدالت و فراهم کردن زمینه تکامل انسان است و زمانی که در جامعه نارضایتی مردمی، شکایات جمعی، تضعیف کنترل اجتماعی، نابرابری اقتصادی و درگیری‌های اجتماعی به‌طور فزاینده‌ای وجود دارد، منجر به پیدایش اعمال مجرمانه، شورش، نارضایتی و تظاهرات می‌گردد. در نتیجه عدم رسیدگی به موارد فوق می‌تواند مشروعیت دولت و حاکمیت را تهدید کند (حبیب‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۳۹۵).

۴۴. فناوری حقوقی تلاشی است برای دستیابی به یک رویکرد جامع و لازم است که در آن شفافیت و پاسخ‌گویی در سیستم‌های دولتی، تقویت ظرفیت جوامع مدنی و سازمان‌های مردم نهاد، ارتقاء آگاهی مردم، بهینه شدن فرایندهای حقوقی و قانونی در مراکز دولتی و خصوصی مورد انتظار است. همچنین اثربخشی بیشتر آن منوط به ایجاد ضمانت اجرای فراحقوقی و اعطای جایگاه نظارتی به شهروندان با هدف کنترل بر عملکرد دستگاه‌های حاکمیتی است (خرم‌آبادی، ۱۳۸۶: ۹۳). فناوری حقوقی با حرکت به‌سوی تمرکززدایی و به‌کارگیری ابزارها و بسترهای مشارکت جمعی در حکمرانی به‌عنوان سازوکاری قابل اعتماد، برای نظارت بر فعالیت‌های حاکمیت، می‌تواند اعمال مورد انتظار را در بستری با امنیت بالاتر و شفافیت و پاسخ‌گویی بیشتر تضمین نماید. فناوری حقوقی با استفاده از روش‌های نوآورانه در تأمین اعمال حقوقی که مسیر ساده‌تر و کوتاه‌تری تا غایت مورد انتظار قانون‌گذار طی می‌نماید و با استفاده از ظرفیت و قدرت جامعه شهروندی به حل مسأله می‌پردازد. این رویکرد در حل مسأله، خود را وقتی بهتر و روشن‌تر نشان می‌دهد که با رویکرد سنتی حل مسأله مقایسه شود (رهبری، ۱۳۹۵: ۴۸).

نتیجه‌گیری

در طول دهه‌های گذشته، مفاهیم مختلفی تلاش کرده‌اند تحول در نحوه حکمرانی را تصویر کنند و در این بین مفهوم «دولت الکترونیک» طرح و مورد نظریه‌پردازی قرار گرفته است؛ مفهومی که یکی از ویژگی آن، بهره‌گیری از فناوری در فرایندهای حکمرانی است. به این معنا که تلاش شده در مدل‌های جدید حکمرانی با استفاده از فناوری، فرایندها و اعمال حاکمیت تسهیل شده و به شکل کارآمدی مورد بازطراحی قرار گیرد. امری که موجب پدیدار شدن ظرفیت‌های مهمی از جمله فناوری شهروندی، فناوری حقوقی، فناوری نظارتی و... در حکمرانی شده است و به‌صورت گسترده‌ای در نظام حقوقی کشورهای مختلفی

- حبیب‌زاده، طاهر (۱۳۹۰). *دادگاه صالح و قانون حاکم در بستر قراردادهای الکترونیک*. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

- خالوئی تفتی، سید سجاد و آقاباسی، رضا (۱۴۰۰). «اهمیت و نقش دادرسی الکترونیک در رسیدگی‌های قضایی». *پژوهش و علوم مطالعات اسلامی*، ۲۸: ۱۰۵-۱۱۸.

- خرم آبادی، عبدالصمد (۱۳۸۶). «کلاهبرداری رایانه‌ای از دیدگاه بین المللی و وضعیت ایران». *مطالعات حقوق خصوصی*، ۳۷(۲): ۸۳-۱۱۲.

- خزایی، منوچهر (۱۳۷۶). «بررسی نظری و عملی تسریع آیین دادرسی کیفری». *مجله تحقیقات*، ۱۲۳: ۱۲۱-۱۲۸.

- رهبری، ابراهیم (۱۳۹۵). *حقوق انتقال فناوری*. چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

- رستگار، عصمت (۱۳۹۹). «چالش‌های حقوق شهروندی در دادرسی الکترونیک با نگاهی به جایگاه آن در فقه شیعه». *مطالعات تطبیقی حقوق شهروندی*، ۱(۱): ۳۴-۴۴.

- زیبر، اورلیش (۱۳۸۳). *جرایم رایانه‌ای*. ترجمه محمدعلی نوری، چاپ اول، تهران: انتشارات گنج دانش.

- زاده‌حسین علیایی، زهرا و احمدی، احمد (۱۳۹۷). «دادرسی الکترونیک در حقوق ایران: اهداف، مبانی و ویژگی‌ها». *تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری*، ۱۴(۱): ۱۷-۲۴.

- زرکلام، ستار (۱۳۹۱). «دادرسی‌های الکترونیکی: ضرورت‌ها، الزامات و چالش‌ها». *نشریه آموزه‌های حقوق کیفری*، ۸(۳): ۳۲-۴۸.

- شهریاری، حمید (۱۳۹۳). «تحول در خدمات دستگاه قضا با اجرای قانون دادرسی الکترونیک». *سومین نشست هم اندیشی مدیران کل و معاونان فناوری اطلاعات دادگستری‌های سراسر کشور*، مشهد: اداره کل دادگستری خراسان رضوی.

به استقبال آنها رفته‌اند. ترکیب نظام قضایی و دادگستری با فناوری اطلاعات و ارتباطات چه در مباحث ماهوی و چه در قواعد شکلی، نه تنها موجبات مدیریت عملکرد و هزینه را فراهم می‌کند، بلکه به تدوین استانداردهای کیفیت نیز کمک می‌کند و مزایای مختلفی را به دنبال دارد.

ملاحظات اخلاقی: ملاحظات اخلاقی در این پژوهش رعایت شده است.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: این پژوهش، توسط نویسنده نخست نگارش یافته و مشترکاً توسط سایر نویسندگان نظارت شده است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که در تهیه این مقاله ما را یاری رسانده‌اند سپاس‌مندیم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین یا تخصیص اعتبار مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

- ابراهیمی، زین العابدین (۱۳۷۹). «بررسی علل اطاله دادرسی در محاکم عمومی جمهوری اسلامی ایران». *مجله حقوقی دادگستری*، ۶۴: ۱۶۸-۱۷۳.

- چای بخش، مهدی (۱۳۸۳). *کاربرد فناوری اطلاعات در دادرسی مدنی (دادگاه الکترونیکی، E-Court)*. چاپ اول، تهران: انتشارات همکاران سیستم.

- حبیب‌زاده، محمدجعفر (۱۳۹۵). *جرایم علیه اموال و مالکیت*. چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.

- حبیب‌زاده، طاهر (۱۳۹۶). *حقوق فناوری اطلاعات، ادله الکترونیکی، اسناد الکترونیکی و امضای الکترونیکی*. چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.

- عبادی، محمد اسماعیل (۱۳۸۵). «علل اطاله دادرسی و راهکارهای جلوگیری از آن». فصلنامه قضاوت ۳۷: ۲-۱۸.
- عالی‌پور، حسن (۱۳۹۵). حقوق کیفری فناوری اطلاعات. تهران: انتشارات معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضاییه.
- عشق‌پور، منصور و اکبرپور، نعمت الله (۱۳۹۵). «جایگاه دادرسی الکترونیک در حقوق ایران». مطالعات علوم اجتماعی ۳(۳): ۲۱-۲۸.
- عشقی‌نژاد، رسول (۱۳۹۰). «آسیب شناسی عوامل مؤثر در کارآمدی سیستم قضایی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران.
- غفاری الهی کاشانی، نجمه (۱۳۹۷). «صلاحیت دادگاه‌های ایران نسبت به جرایم ارتكابی در فضای سایبری». پژوهش‌های حقوقی، ۱۷(۳۴): ۹۸-۱۱۲.
- غنیان، مهدیه (۱۳۸۷). بررسی میزان تعاملی بودن سایت دادگستری ایران. چاپ اول، ایلام: انتشارات دادگستری ایلام.
- گلدوست جویباری، رجب و اکبری، جهان دار (۱۳۹۰). «عوامل ساختاری اطاله دادرسی در مراجع کیفری». تحقیقات حقوقی، ۵۴: ۳۲-۴۲.
- معاونت حقوقی و توسعه قضایی (۱۳۸۵). «مشکلات و عوامل ریشه‌ای اطاله دادرسی». ماهنامه قضاوت، ۴۲: ۱۲-۲۲.
- مهر افشان، علی رضا (۱۳۹۰). «دادرسی مجازی، مفهومی نوین در عدالت قضایی». مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۳(۵): ۵۴-۶۵.
- هاشمی، سیدرضا و یوسفی، یحیی (۱۳۹۴). «بررسی تأثیر مکانیزه شدن نظام قضایی بر رضایت شغلی کارکنان و رضایت‌مندی ارباب رجوع در دادگستری کل استان کرمانشاه». حقوقی دادگستری، ۹۲: ۷۳-۸۷.